

ZENE ÉS MITOLÓGIA

1. (Mitológiai gondolkodás)

Mitológiai gondolkodás: a széttépett valóság szenvedélye, zsigeri értelem, a tapintható hazugság és a kimondatlanul mindenütt ott motozó realitás. Mídász titka, amelyet elás és a föld mélyébe rejt, a szél azonban felkapja a titkot, kitepi a talajból, mihelyt szárba szökken és világgá üvölti. Sziszifusz rokonsága a kényszerneurózissal: a kényszerbetegség analízise, precíz anatómiája, a szabályokkal szembe menő, könnyelmű krakéler neurózisa, mint következmény. Mi más lenne a kő görgetése, mint kényszer, ha öröm és cél nélkül történik?

Ez a görög univerzum a Shakespeare történetek előképe: fondorlatos, zsigerien izgató cselekménybonyolítás, véres megtorlást provokáló indulat, a millió álarc és eltakarás, mind mögött műszaki rajznál is pontosabban rajzolódnak ki a jellemek. Részben ez az univerzum vezetett továbbá Freudhoz, követőihez és lázas ellenzőihez.

2. Odüsszeusz hazatérése

Odüsszeusz hazatérése (C.G.Heyne)

[Claudio Monteverdi - Il ritorno di Ulisse in Patria \(2:57:26\)](#)

Előadók: René Jacobs, Dominique Visse, Michael Schopper, Lorraine Hunt Lieberson, Martina Bovet, Concerto Vocale

Két felvonásból és összesen nyolc képből áll Monteverdi operája, az „Odüsszeusz hazatérése”, amelyről feltételezhető, hogy csak töredékesen maradt fenn, a darab librettója ugyanis terjedelmesebb, mint az ismert zenei anyag.

Több egymástól eltérő hangszerelésben is hallható az 1640-ből származó opus, Monteverdi ugyanis kizárólag az énekszólamokat és a basszust, illetve a fontosabb hangszerszólamokat jegyezte le a hangszerek megnevezése nélkül, vagyis a darab később rekonstruálásra szorult, így a mai napig is vita tárgya, milyen hangszerek hangján képzelhette el az egyes szólamokat.

Francesco Primaticcio: Odüsszeusz és Pénélopé

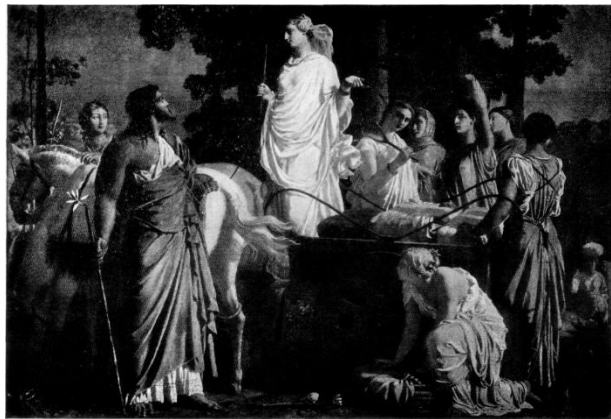
A darab cselekményét tekintve is töredékes: a görög mitológia egyik legszövevényesebb történetének csupán utolsó epizódját dolgozza fel, Odüsszeusz megérkezését otthonába, Itakha szigetére. A cselekmény fókuszában a címszereplő és feleségének, Pénélopénak egymásra találása, romlatlan, tiszta szerelmének újbóli fellángolása áll. Ezt azonban az eredeti, mitológiai szövegben a címszereplő hosszas bolyongása előzi meg jelentős nőalakok szerepeltetésével. Az örök szerelemmel, Pénélopéval együtt összesen négy, a férfi számára jelentős női karakter ábrázolódik az Odüsszeia cselekményében: négy eltérő görög portré, négy fekete-narancs ábra egy ókori vázán, négy lehetőség különböző archetípusok megértésére, a földi szerelemtől a kézzel, értelemmel alig megragadható ideálisig.

Miel, Jan (1599–1664): Kirké elvarázsolja Odüsszeusz társait

1. Kirké: állati, alantas kötődés, a másik megalázására irányuló tudatosság. Bár Odüsszeusz és Kirké között nincs testi érintkezés, a nő részéről megnyilvánuló, a testnél is alábbi ösztönkésztetés mégiscsak egyfajta férfi-nő kapcsolat precíz rajza, ahol az alá-fölérendelődés – az „állattá” változtatás gesztusa maga az érzékiség. A férfi tartásának, emberi mivoltának fogyatkozása a nő éltető eleme. Modusok (v. motivációk): sérültség, csalódottság, bizalmatlanság. Kirké varazslónő, ez is beszédes: a szeretet nélkül létezés, a „nem-szeretve lenni állapot” rendszerint a fénytelen mélybe nézés talaja. Praktikusán: a férfigyűlölő Kirké-típus önálló karakterként talán nem is létezik, felvett személyisége lehet egyébként törekeny, dependens nőnek is akár, ha felidéződik benne a tépettség, az apával vagy korábbi szeretőkkel átélt állati attitűd. (Állati attitűd = agresszió, de lehet egyszerűen a másik érzelmeivel szembeni közöny is.)

2. Kalipszó: a klasszikus szerető-archetípus, az örömszerzés körkörös, perspektíva nélküli ismétlődésével. A felek egyenrangúak, itt nem a büntetés, hanem a jutalmazás a mozgatóerő. Ez a jutalmazás azonban monoton. Nincs szaporodás, nincs reprodukció, nincsenek távlatok. Az öröm ragadós édessége és az érzékek automatizmusa: izgalom, válasz a másik rezdüléseire, viszonzás, csúcspont, hanyatlás. Rengeteg élmény, alacsony perspektíva.

[Charles Geyre](#): Odysseus and Nausicaä

[Tokody Iona - Kodály: Nausikaa](#) (2:23)

3. Nausziká: a tiszta, érintetlen lány felkínálkozása az érett férfinak. Nausziká Odüsszeuszt először, mint a tengerből előbukkanó szörnyet pillantja meg, idegennek és taszítónak látja, mégis a házába fogadja őt. Saját tisztaságához emeli az izgatónan riasztó férfit, amikor megfürdeti és finom, szép ruhákba öltözteti. Ez a "magához emelés" maga a felkínálkozás, hiába vonzza a másokban a rút és a zsigeri, idealizálnia kell őt, hogy megérinthesse. Van

Nauszikában valami, amihez Odüsszeusz méltatlan, a törekenysége, a tisztasága, leginkább mégis az, hogy ezeket képes feltétel nélkül megosztania vele.

Pénélopé és a kérők

[John William Waterhouse](#) olajfestménye

4. Pénélopé: a halálig hű hitves portréja, az egymás-nélkül-nem-levés rajza, egyfajta időn kívüliség: az együtt megöregedés, sorsuk, ráncaik, történetük animációja, az egymáson futó, szüntelenül mozgó parallel-ábrája. Közös nevetések nyomainak azonossága a két arcon, az apró ráncok egymáshoz idomulása, a különbözőségeken is ott motozó egyfésülés: az egymásba helyezett tenyérek vonalainak, árnyékainak ezerféle futó, mégis azonos tája, egymásba csukódó története. A Monteverdi-mű erre figyel, ez azonban nehezen lenne értelmezhető a címszereplő korábbi tapasztalásai nélkül.

3. Képzelt idő

A leírt zene viszonya a hallható zenéhez: mint egy fogalom szótári jelentésének viszonya az összes hozzá kapcsolható képzettársításhoz, seregnyi képregényszerű rajzolatával, freskó-szerű színeivel, titokzatosan bonyolódó történetével. Az az egyszerű kérdés: mi történik a leírt zene megszólalása és a hallgatóban létrejövő élmény közötti pillanatban, olyan, mintha arra kérdeznék rá, mi történik két szívdobbanás között. Talán semmi, vagy: végtelenségig tartó, teljes és néma idő. (...)

Ezt a képzelt időt csak lerajzolni tudom: zsebretett kézzel, lassan sétálni át az úttesten a könnyű szélben az autók között, amelyek éppolyan mozdulatlanok, mint a hulló falevelek : utóbbiak moccanatlanul állnak a levegőben, miközben a tájkép egyetlen élő, vibráló alakja könnyedén lépdél a lelassult időben, a ruhájába belekap a szél, lobogva vet fodrot utána a kabát, minden más

szoborként áll körülötte, a rendőr, két focizó gyermek mozdulatlan alakja, a labda a levegőben: zuhanó tárgyról készült pillanatfelvétel.

A fenti kérdést – mi történik a leírt zene megszólalása és a hallgatóban létrejövő élmény közötti pillanatban – racionálisan is leírható, pl. hanghullámok vagy a fül anatómiájának leírásával. Csakhogy szükségünk van az érthető mellett a titokzatosra is, ezért gyakran többféle nézete is kínálkozik egy jelenségnek.

Atlasz hegység
(koliver.wordpress.com)

4. Az Atlasz-hegység titka

Egy példa. Hogyan alakult ki az Atlasz hegység?

Rögtön két válasz kínálkozik, egy tudományos és egy mitológiai.

1. A hegység a kréta korban és a harmadidőszakban az egykor Afrika és Európa között húzódó Tethys-óceánban lerakódott üledékekből gyűrődéssel jött létre.

2. A görög mondák hőse, Perszeusz Afrikában bolyongva nézeteltérésbe keveredett a vállán az égboltot tartó óriással, Atlasszal. A parázs vita hevében Perszeusz előrántotta tarisznyájának mélyéről Gorgó levágott fejét, amelynek látványától Atlasz kővé dermedt. Hatalmas, megkövült teste ma is ott áll, ezt nevezzük ma Atlasz-hegységnek.

Melyik válasz a korrektebb? A tudományé, amely a tárgyra fókuszálva igyekszik pontosan leírni a fentieket, vagy a mitológiáé, amely az emberről szól, gyakran cinizmusában is mélységes tudással? Az egyikben aktuális, a másikban ősi tudás van. A közös bennük, hogy mindkettő hipotetikus: senki sem látta, hogyan gyűrődik a hegység az óceánban, ahogyan azt sem, hogyan változtatta kővé Perszeusz a vállán égboltot tartó Atlaszt.

*Csepregi György zeneszerző, képzőművész, irodalmi publicista.